

Verschuivende bakens: Leidinggeven in complexe kerkelijke landschappen

Generaties lang kon je kerkelijk leiderschap beschrijven als een functie of rol die in redelijk afgebakende sociale en religieuze gemeenschappen kon worden beoefend. Daarbij werden diverse vaardigheden en persoonlijke eigenschappen noodzakelijk geacht. Het gezag van de leider voorzag in een zekere stabiliteit van de gemeenschap en verankerde de trouw aan de eigen traditie tegenover diverse andere tradities.

Er was ook oog voor eigentijdse vragen, wat soms tot lichte aanpassing van de eigen kerkvorm kon leiden, maar wat ook kon uitmonden in heftige, zelfs traumatische conflicten. Grensconflicten kun je ze wellicht noemen: het landschap van kerkelijke tradities was redelijk overzichtelijk met vooral aan de grenzen uitdagende ontmoetingen met 'de ander'.

Dit nogal vereenvoudigde plaatje is nu echt veranderd. Religieuze gemeenschappen zijn diverser geworden. Ten eerste leunt men niet meer vanzelfsprekend op één specifieke traditie. Er zijn allerlei mengvormen met andere kerkelijke en spirituele tradities ontstaan, met elementen uit vernieuwingsbewegingen, en soms met elementen uit andere religies.

Ten tweede ontstaan er naast de traditionele kerken allerlei nieuwe vormen van kerkzijn: kleine buurtgemeenschappen zoals een café- of kliederkerk, maar ook grotere nationale

bewegingen zoals Hill Song of Mozaïek. Verder werken allerlei christelijke en humanitaire stichtingen en organisaties op dezelfde terreinen als de kerk, bijvoorbeeld in een voedselbank, bij schuldhulpverlening, of de opvang van vluchtelingen.

Ten derde blijkt dat de samenwerking tussen kerken niet meer vooral via de geijkte lijnen van het eigen kerkgenootschap loopt. Vanwege de geschetste dynamieken werken gevestigde kerken samen in en met pioniersprojecten, al gaat dat soms moeizaam. Soms slaan kerken vanuit verschillende genootschappen de handen ineen om de noden van hun stad te dienen. Er ontstaan allerlei hybride vormen van samenwerking tussen kerken, christelijke stichtingen, humanitaire organisaties, en lokale overheden.

Ten vierde verschuift de geloofsbeleving van een oriëntatie op een duidelijke geloofsinhoud naar allerlei vormen van spirituele beleving,

gevoed door de vele (zomer)conferenties en het brede aanbod via internet. Kerken bevinden zich, soms onbewust of ongewild, op het spreekwoordelijke religieuze marktplein met steeds meer alternatieve vormen van spiritualiteit en contemplatie, die ook over kerkelijke grenzen heen stromen.

Dit alles heeft tot gevolg dat de grenzen tussen kerken onderling, en tussen kerk en samenleving steeds vloeibaarder en flexibel worden. Sommige kerken omarmen deze nieuwe diversiteit en vloeibaarheid; andere kerken versterken de eigen grenzen om te veel verandering buiten de deur te houden.

Toch, elke gemeenschap en organisatie heeft de nodige diversiteit in eigen gelederen. Die diversiteit was er altijd al, maar bleef verborgen achter een eenduidig collectief rondom een specifieke geloofsinhoud. Door een collectieve, theologische stellingname waren gelovigen geneigd zich te scharen bij een kerk die op bepaalde punten goed paste bij de eigen geloofsovertuiging of familietraditie, terwijl andere verschillen buiten beeld bleven. Die collectieve oriëntatie is verbrokkeld, zodat de diversiteit zowel in de geloofsgemeenschap als in het publieke leven zichtbaar wordt. Dat alles gebeurt te midden van een seculariserend landschap waarin kerkelijke krimp onvermijdelijk lijkt, hoewel recent een geestelijke opleving onder generatie Z lijkt aan te breken.

Het is duidelijk: deze nieuwe kerkelijke landschappen zijn bijzonder complex. Men spreekt van een gemengde kerkelijke economie, of van een complexe kerkelijke ecologie. Het is een complex kerkelijk landschap waarin oude bakens verschuiven, afbrokkelen, of worden overwoekerd, terwijl

steeds nieuwe kandidaten opduiken die zich als nieuwe bakens presenteren. Hoe zal zich zal verder ontwikkelen? Zal na een periode van overgang nieuwe stabiliteit ontstaan? Mogen we minstens hopen op af en toe een eilandje stabiliteit in een zee van verandering? Of is verandering het nieuwe normaal geworden, zonder rust of vaste ankerpunten?

Dat roept allerlei vragen op over de vorming van geloofsgemeenschappen en over gezonde structuren voor het kerkelijk leven. De vraag die in dit themanummer centraal staat, is hoe kerkelijke leiding in dit nieuwe landschap een wegwijzer ten goede kan zijn. We vatten 'kerkelijke leiding' niet slechts op als de rol van de predikant of van de kerkenraad, maar als de interactieve processen van leidinggeven in de vele aspecten van het kerkelijke gemeenschapsleven. We nodigen de lezers uit mee te gaan op zoek naar goede processen en vormen van leidinggeven.

De bijdragen die volgen zijn meestal bewerkte versies van lezingen die zijn gehouden tijdens de emeritaatsstudiedag ter gelegenheid van mijn aanstaande emeritaat, waarvoor ik de auteurs dankbaar ben. Deze studiedag vond plaats op 23 mei 2025 aan de Evangelische Theologische Faculteit Leuven.